

Людмила Демешева Зимові замітки про берлінські враження

Мій німецький колега не без деякої значущості представив: «Віссаріон Джугашвілі». І я побачила миловидного молодого чоловіка, який тримався скромно, майже сором'язливо, і заговорив російською мовою без найменшого знаменитого акценту. Боже мій, як не в'язалося з образом юного режисера з Грузії гучне, зловісне ім'я діда...

З цього знайомства почався для мене 49-й Берлінський міжнародний кінофестиваль. А закінчився він 20 лютого поїздкою до східного Берліна, де я нарешті побачила Рейхстаг, про який з дитинства знала, що одного разу його «спалили», а потім ми його «взяли» і «підняли стяг» — а тепер це була назва зупинки на електронному автобусному табло... Підступили сльози.

Ці дві знакові, як люблять говорити критики, зустрічі дивним чином обрамили грандіозний європейський кінофорум, на якому я була вперше і мимоволі порівнювала його з нашими фестивалями, особливо з ейфорійним Московським часів перебудови. Пам'ятаю, як він різко мінявся кожні два роки, віддзеркалюючи метаморфози, що відбувалися з пострадянським суспільством.

Берлінський фестиваль, поміж тим, справляв враження величезного, давно і бездоганно відлагодженого механізму. За видимим хаосом і суєтою, за розсіяно кліповою манерою спілкування вгадувалися жорсткі ділові інтереси планетарної кінобїржі.

Що ж до фестивального екрану, то спочатку здається, що в нього немає закадрового сюжету й змісту, що це теж усього лише грандіозний суперкліп, об'єднаний хіба що ритмом, сказаною швидкістю, з якою перетрушуються його фрагменти, змішуються верх з низом, красиве з потворним, бузина, що на городі, з дядьком, що в Києві. Справжня постмодерністська грімуча суміш, заперечення будь-якої ієрархії культурних цінностей.

Та враження це оманливе.

Всіх здивувало, що американський режисер Теренс Малік, переможець фестивалів в Сан-Себастьяно і Канні, який мовчав цілих 20 років, заговорив нарешті, аби висловити очевидне — свою відразу і ненависть до війни (саме його кіноепос, знятий в

жорстко реалістичній манері, — «Тонка червона лінія» — дістав «Золотого Ведмеда» на Берлінале). Але, схоже, не тільки для нього остання Світова війна є найстрашнішим досвідом і найголовнішим уроком, котрий надбало людство, прощаючись зі століттям і тисячоліттям. Художня свідомість знову й знову намагається викоринити, розплатитися з ідеєю насильства як такою — якими б високими мотивами вона не керувалась. «Великі якості германських народів принесли більше зла, ніж будь-коли породили порокив лінощі. ...Знання і Обов'язок — ось і ви під підозрою!» — проникливо уgliedв уже після Першої світової війни Поль Валері.

Не потрапила під підозру по нинішній день лише одна стара райська птаха — Любов. Любов! — кидають свій виклик війні дві юні особи, двічі зрадниць Обов'язку, тому що любов у них лесбійська і тому що вони — німка і єврейка («Айме і Ягуар» дебютанта з Німеччини Макса Фарбербека — «Срібний Ведмідь» за кращі жіночі ролі Юліані Келер і Марії Шрадер).

Любов'ю і сміхом лікує від старих страхів і жахів в «Дівчині твоєї мрії» іспанець Фернандо Труеба (володар «Оскара-93» за кращий іноземний фільм). Геббельс у нього — жалюгідний і смішний каліка з розумними очима, безталанний коханець, котрий втрачає рештки здорового глузду, марно намагаючись оволодіти національним символом Іспанії — красунею-кіноактрисою Макареною Гранада. Тріснувши його по голові просто на роковому ложі, юний красень — полонений єврей з Росії, чкурнув разом з Макареною до Парижа на літаку, який з «незбагненим благородством» надала їм сама фрау Геббельс. (Це втілення Обов'язку й Доброчинності комічно серйозно грає улюблена актриса Фасбіндера, символ Німеччини Ханна Шигула).

Така собі запізнїла віртуальна помста за колишнє приниження, маленький історичний реванш.

У квартирі професора-славіста, де я жила в Берліні, поруч з мексиканським малюнком Ейзенштейна, народним примітивом і авангардистськими витівками висить плакатик, виданий в Україні у 1943 році: кінний червоноармієць замахується шаблею

на німецького пішого солдата з гвинтівкою й багнетом. Вгорі віршик: «Не втекти ніколи круку від разючої шабляки! Ми звільняєм рідний край від фашистських хижих зграй!»

Що спонукало мою освічену господиню повісити цей шедевр у себе на кухні? Чи не приховується теж за модним постмодерністським куражем підсвідоме викорінення старих страхів і табу? Грізний плакат — всього лише частина інтер'єру, як Віссаріон Джугашвілі — всього лише деталь світової кінотусовки.

Але страхи не викорінюються до кінця. Було цікаво спостерігати реакцію німців на російську «Окраїну» Петра Луцика, показану в рамках Форуму. Це також гра кіно з самим собою, іронічне переосмислення знайомих мотивів і героїв радянських фільмів 30-40-х років.

Три з половиною мужика (двох із них грають чудові українські актори Микола Олялін і Юрій Дубровін — останнього не без труднощів розшукали в рязанській глушині, де він вудив собі рибку для харчування), втомившись терпіти свою сьогоднішню безгосподарність, вирушають шукати ворогів і правду, встилаючи шлях аж до Москви пораненими й трупами. У фіналі вони натхненно орють на тракторах відвойований клапоть землі. Кажуть, у Києві на фестивалі «Молодість» зал котився зо сміху. В «Цоо Паласті» стояла мертва тиша, яка лише зрідка переривалась чийось невпевненим нервовим смішком. Після сеансу шоковані молоді журналісти на повному серйозі питали режисера: «Ви пропонуєте спалити Москву?» — «Та ні, мене політика не цікавить». — «У вас так погано живеться селянам?» — «Та ні, але насправді все значно гірше».

Куди вже гірше...

Думаю, сміх у горлі застрявав не тільки тому, що в цій російській страшильці для іноземців був явний перебір з чорним гумором. Та й погано вони знають реалії радянського кіно. Зате наша колишня батьківщина зі своїм непередбачуваним народом і непередбачуваною історією — і далі головне пугало для Заходу. І взагалі стабільний благополучний європейський світ, схоже, не дуже довіряє власно-

му благополуччю. І правильно робить.

Наступного дня у найреспектабельнішій частині західного Берліна я наштовхнулась на маленький натовп, який в'яло топтався на місці, вигукуючи лозунги й розмахуючи червоними прапорами із зіркою в жовтому колі. Курди... По обидва боки площі стояли десятки пожежних та поліцейських машин з решітками.

Яка державна могутність кинута проти цієї жалюгідної жменьки людей, подумалось не без співчуття. Цивілізоване суспільство дає їм право влаштувати Безлад — вигукнути свої претензії світові, але й захищає неухильне право на свій Лад. (А ще через день ці ж машини, виючи, мчали по місту. Це нагадувало зграю гончих, що несуться по сліду зайця. Увечері з теленовин дізналась, що вже стріляли біля ізраїльського посольства, і були жертви. Кому співчувати, кого проклинати?)

Національно-етнічним і геополітичним конфліктам на пострадянському просторі були присвячені два позаконкурсні фільми: російський «Блокпост» Олександра Рогожкіна і російсько-азербайджанський «Сім'я» Рустама Ібрагімбекова. В першому, мені здалося, більше ностальгії за кавказьким періодом російської літератури минулого сторіччя і американськими кіношедеврами в'єтнамського циклу, ніж реального досвіду війни. Другий — швидше благородний людський вчинок і політичний жест, ніж художнє творіння.

Взагалі, теми ці, судячи з усього, важко даються для втілення, як і чергові намагання звернутися до недавнього загального комуністичного минулого. Дивлячись румунсько-угорський фільм «Китайський захист» (режисер Габор Томпа) і болгарський «Після кінця світу» (Іван Нічев), показані в рамках Панорами, я почувала тривожну моральну незручність за власну байдужість. Яку шоковую образність чи абсолютно новий погляд повинен сьогодні запропонувати художник, щоб знову прикувати увагу великого світу до нашої злочасної історії і до наших проблем, від яких, схоже, втомилися навіть ми самі.

Західних режисерів психологія цікавить більше, ніж політика: свідомо-безсвідомий потяг людини

■ Кадр із фільму
«Тонка червона лінія».
Режисер Теренс Малік. США.

■ Марія Шрадер
та Юліана Келер
у фільмі «Айме і Ягуар».
Режисер Макс Фарбербек.
ФРН.

■ Гвінет Пелтроу та Джозеф Фіннес
у фільмі «Закоханий Шекспір».
Режисер Джон Медден.
Великобританія.

■ Вуді Харрельсон
(Біг Бой Метсон)
у фільмі «Селище Хай-Лоу».
Режисер Стівен Фрірз.
Великобританія.

до вбивства і глибокий екзистенціальний жах перед ним.

І ось що симптоматично: коли розкручується нарешті кримінальний сюжет, то стає зрозумілим, що злочинець — зовсім не демонічна особа і не монстр, а звичайний обиватель, який нудьгує у вільний час і у своїй законній подружній спальні (як у стрічці Клода Шаброля «Колір брехні» чи в освистаних залах «8 мм» Джоела Шумахера). От би порадив Достоевський, котрий витратив немало уїдливості, описуючи в «Зимових замітках про літні враження» середньоєвропейського буржуа з його «невимовним благородством» в житті і в тодішній мелодрамі...

Не тільки досвід двох світових війн, а й уроки психоаналізу не пропали марно для сучасної культурної свідомості: зло демістифіковане і деміфологізоване. І не відчужене від будь-кого з нас. Знайомі обличчя двояться, трояться, з-під великих ангельських крил — глип — і визирають мініатюрні копирця... Про це й фільм датського режисера Сьорін Крага-Якобсена «Остання пісня Міфуне» («Срібний Ведмідь») й стрічки «Справжня цінність» Карла Франкліна (з Меріл Стріп в головній ролі, що одержала спеціальну нагороду за досягнення в кіномистецтві), «Граючи всім серцем» Уїлларда Керролла, «Все починається сьогодні» Бертрана Таверньє (приз ФІПРЕССІ).

От і в фільмі «Селище Хай-Лоу» британця Стівена Фрірза (приз за кращу режисуру), знятого, здавалось, за всіма канонами голлівудського ковбойського вестерна, — нетрадиційний фінал: благородного супермена з символічним ім'ям Біг Бой (Великий Хлопець) вбивають не вороги й не конкуренти, а власний молодший брат Літл Бой (Маленький Хлопець). В якийсь момент він не витримує простодушно-чванливо-агресивної зверхності «справжнього чоловіка».

Оптимістичний підсумок моїх берлінських вражень: не бездарна нудьга зла, не людська деструктивність, а таємничість добра хвилює сьогодні уяву. Дар любові і творчості.

П'яний, божественної краси юний Шекспір, що творить разом зі своєю коханою трагедію «Ромео і

Джульєтта», — з нічого, з вуличного мотлоху і трактирних жартів, з чужих ідей і власних дурниць і безумств. «Блаженний той, хто звів пристрась думок високих і віршів...» («Закоханий Шекспір» англійця Джона Меддена, що отримав «Срібного Ведмеда» за сценарій. Глядачі валом валили на нього).

Незламне фізичне й душевне здоров'я випромінює герой «Історії кіно в Попилявах» (поляка Яна Якоба Кольського), тому що в нього є велика мета: він створює кіноапарат — незалежно від братів Люм'єр, від наявності грошей і зміни пір року. Цей фільм, що легко балансує на грані між поетичною фантазією, грою в кіно і абсолютною природністю, викликав у мене приступ жагучих заздрощів: нескоро, судячи з усього, майстри українського поетичного кіно створять що-небудь подібне. От і я не змогла привезти наш фільм про Івана Миколайчука, хоча він і був відібраний до Панорами Берлінале: не вистачило грошей, щоб перевести відео на кіноплівку (обов'язкова умова участі). А от кінофанат із Попиляв знайшов би.

Що ж, у нас усіх іще все попереду, втішив добрий ангел Вім Вендерс, автор культового фільму «Небо над Берліном». Він показав на фестивалі поза конкурсом свою документальну стрічку про знаменитий кубинський ансамбль традиційної музики «Buena Vista Social Club». Не повертається язик сказати, що півтори години співали діди — хоча головному солісту 90 років, другому — 80, ну а третій, третій — 29, й ні дня більше. Як вони рухаються в просторі, які в них голоси, які обличчя, як вони дивляться один на одного — очима, повними життя, любові й сліз... Це було найбільш хвилююче і принадне людське видовище на на Берлінале-99.

P.S. Зараз, коли друкується ця стаття, в самому центрі Європи падають бомби. Можна лише дивуватися художній інтуїції американських авторів і соціальному чуттю міжнародного журі, яке присудило головний приз Берлінале антивоєнній стрічці. Ось і Стівен Спілберг присвятив два свої останні фільми війні і за «Порятунок рядового Раяна» отримав «Оскара». Як тут не повірити в колективне несвідоме...